

MAĞDURİYET KAVRAMINA ÇOK YÖNLÜ YAKLAŞIM

Veysel Dinler*

Giriş

Mağduriyet, toplumsal yaşantının herhangi bir alanında karşılaşılması pek olası bir durumdur. Suçtan ve hukuka aykırı fiilden kaynaklanan mağduriyet ceza hukukunun, sözleşmeden kaynaklanan mağduriyet ise özel hukukun konusunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte mağduriyeti sadece hukuksal alanla sınırlamak doğru değildir. Toplumsal yaşantının parçası olan herhangi bir alanda, belirli kararlardan veya eylemlerden dolayı zarar görenlerle karşılaşmak mümkündür. Mağduriyet farklı alanlarda, farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Mağdur, herhangi bir konuda zarara veya haksızlığa uğramış, belirli kazanımlardan mahrum kalmış demektir. Arapça zulüm, merhametsizlik, haksızlık anlamına gelen “gadr” sözcüğünden türemiştir (Develioğlu 2003: 274). Sözlükte mağdurun karşılığı olarak “haksızlığa uğramış, kırıgın” yazmaktadır (Türkçe Sözlük 1998: 1483). Mağdur, özel anlamı ile hukukta “haksız fiilden ve suçtan zarar gören kimse” anlamında kullanılmaktadır. Mağduriyet ise, zarara düşer olma, zarar görmedir (Şafak 1996: 306; Açıkgozoğlu 2000: 12-13).

Mağduriyet, ortaya çıkış şekli, doğurduğu zararın etkisi, zararın kaynağı, bireysel veya kolektif oluşu vs bakımından çok yönlü bir olgudur. Ceza hukuku ve kriminoloji bilimleri bakımından mağdur, suçun maddi unsurunun etkilediği kişidir (Açıkgozoğlu 2000: 12-13) ve bu açıdan özel ve dar bir anlamı vardır. “Suçtan zarar gören” mağdurdan farklı bir anlam içermektedir. Mağdur eylemden ilk etkilenendir. Suçtan zarar gören ise, eylem nedeniyle hakkı zedelenen ve hak ileri sürebilecek kimsedir (Özek 1984: 14-15; Açıkgozoğlu 2000: 14-15).¹

Bu çalışmada mağdur ve mağduriyet kavramları, sadece adli boyutuyla, dar anlamıyla değil; suç dışında toplumsal etkenler ve doğal afetlerden kaynaklanan mağduriyeti kapsayacak şekilde, en geniş anlamıyla

* Komiser, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Adayı
e-posta: vedinler@yahoo.com

¹ Mağdur ve suçtan zarar gören ayrımına gidilmemesi gerektiği ve hepsinin mağdur kabul edilmesi gerektiğine dair bir görüş için bkz. Özbek 1999: 21.

inceleme konusu yapılacaktır. Mağduriyet türleri ile mağdur tipleri açıklanarak; bir mağdur tipolojisi oluşturulacak; mağdur olma hali zararın etkisi, boyutları ve niteliği bakımından sınıflandırılacak ve tanımlanacaktır.

Suçtan doğan mağduriyetin yanı sıra, töre mağduriyeti, insan unsurlu felaket ile doğal afet mağduriyeti, farklı mağduriyet türleridir. Bu çalışmada, ilk olarak mağduriyet türlerine yer verilecektir. Mağduriyet türlerinin belirlenerek, kategorize edilmesi, mağduriyetin çok yönlü olarak incelenmesini kolaylaştıracaktır.

İkinci bölümde mağduriyet farklı boyutları ve farklı yönleriyle ele alınarak analitik incelemesi yapılacaktır. Mağduriyet, zararın etkisi, boyutları, kaynağı, nedenleri, bireysel ya da kolektif oluşu, açık ve gizli olması bakımından değerlendirilecektir. Mağduriyetin anlaşılması bütün yönlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesiyle gerçekleşebilir.

Sonuç olarak, suçtan doğan mağduriyeti inceleme konusu yapan klasik viktimoloji anlayışının ötesinde; diğer mağduriyet türleri ve mağduriyetin farklı yönleri inceleme konusu yapılacaktır. Yeni bir viktimoloji anlayışının gereği olarak, mağduriyeti meydana getiren sebepler ve sonuçları ayrıntılı bir şekilde ele alınarak çözüm önerileri sunulacaktır.

Mağduriyet Türleri

Mağduriyet denilince ilk akla gelen, suçtan doğan mağduriyettir. Bununla birlikte herhangi bir konuyla ilgili olarak, mağduriyete yol açan olgunun sonuna “zede”² eki getirilerek, mağduriyet çeşitlerinden söz edilmektedir. Örneğin bir bankanın hileli iflasından, mevduat sahiplerinin mağdur olmasında “bankazede”ler, bir sel felaketinden mağdur olunmasında “selzede”ler gündeme gelmektedir.

Savaşzede, bankerzede, holdingzede, kazazede, kredizede, depremzede vs farklı mağdur tipleridir. Mağduriyete yol açan herhangi bir olgunun sonuna “-zede” ekleyerek, mağdur tipleri oluşturmak mümkündür. Bu ise sınırsız ve kategorik olmayan mağduriyet türleri ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle mağduriyet; 1) Suç mağduriyeti, 2) Töre mağduriyeti, 3) İnsan unsurlu felaket mağduriyeti, 4) Doğal afet mağduriyeti olmak üzere dört ana kategoride değerlendirilecektir.

Suç mağdurları

Mağduriyet türleri arasında en çok bilineni suç mağduriyetidir. Ceza hukuku politikasında genel anlayış, mağdursuz suç olamayacağı (Özek

² -zede: Vurulmuş, çarpılmış, tutulmuş, uğramış, yakalanmış manasına gelen bileşikler yapan, Farça kökenli son ektir (Develioğlu 2003: 1174).

1984: 27); bütün suçların doğal ve zorunlu mağdurunun devlet olacağı yönündedir (Açıkgözoğlu 2000: 13). Ancak suç olarak kabul edilen eylemlerin birçoğu doğrudan bireylere zarar vermekte ve bireylerin mağdur olmalarına neden olmaktadır. Yeni ceza kanunun kabulüyle öncelikle bireyin mağduriyetini kabul eden bir anlayışa yönelme olmuştur.

Bazı eylemler ise, doğrudan bir bireye zarar vermediği halde, toplumsal sorunlara yol açabileceği kaygısıyla suç olarak kabul edilmektedir. Bu tür suçlara “mağdursuz suç” adı verilmektedir. Bu suçlar belli bir bireye yönelik değil, toplumsal yığına karşı işlenmiş sayılmaktadır (Özek 1984: 27).

Mağduriyete yol açan suç, farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Suç eylemi icrai, ihmali hareketin veya bir istismarın (kötüye kullanma) neticesidir. Her üç yöntem de kişilere zarar vermeye ve mağdur etmeye elverişlidir. Eylemin kasten veya taksirle işlenmiş olmasının bir farkı yoktur, her halükarda kişiler zarar görmektedir (Dinler 2001: 85-86). Suçlar, mağdur etme boyutu bakımından ele alındığında, üç kategoriye ayrılmaktadır: 1) Kastedilen bir mağdurun bulunduğu suçlar (adam öldürme, ırza geçme vb), 2) Mağduriyetin dikkatsizlik sonucu olduğu suçlar (taksirli suçlar), 3) Suça katılımın (mağduriyetin) gönüllü olduğu suçlar (fahişelik, uyuşturucu suçları, kumar vb) (İçli 2004: 5).

Suç mağdurlarının en büyük kısmını şiddet suçu mağdurları oluşturmaktadır. Aile içi şiddet, cinsel şiddet, adam öldürme ve yaralama suçları şiddetin farklı görüntüleridir. Şiddet suçu mağdurları, fiziksel ve ruhsal yönden büyük çöküntüye uğramaktadır. Kişinin ruhsal ve bedensel bütünlüğüne yönelik saldırı gerçekleştiğinden, eski hale getirmek, dolayısıyla mağduriyeti tamamıyla gidermek mümkün olmamaktadır. Polise ve adli makamlara bildirilmediği için suç istatistiklerine yansımayan ve karanlıkta kalan suçlar “siyah sayılar” olarak adlandırılmaktadır (Sokulu 1974: 219). Özellikle aile içi şiddet ve cinsel şiddet suçları, siyah sayıların oranının yüksek olması, mağduriyetin giderilmesini de güçleştirmektedir.

Aile içi şiddet suçunun mağdurlarının sorunları hem büyük, hem de sürekli. Bu sorunu kocasıyla arasında özel bir mesele olarak gören kadın, problemin çözümü için resmi makamlara müracaatta bulunmamaktadır. Olaya tanık olan komşular ve polisler, “aile içi mesele, karı ile koca arasına girilmez” düşüncesiyle, aile içi şiddete duyarsız kalmaktadır. Özellikle ekonomik açıdan kocasına bağımlı kadınlar, şiddete rıza gösterip yaşamlarını bu şekilde devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu suçlar genellikle gizli kaldığından, mağduriyetin boyutlarını tahmin etmek mümkün değildir. Aile içi şiddet mağdurlarının korunmasına yönelik olarak, 1998 yılında “Ailenin Korunmasına Dair Kanun” çıkarılmıştır

ve 1990'ların başından itibaren sivil toplum örgütleri çalışmalarını sürdürmektedir (Sokulu-Akıncı 1999: 61-62).

Cinsel suç mağdurları, diğer şiddet suçları mağdurlarına nazaran daha yüksek oranda gizli kalmaktadır. Bunun üç önemli sebebi bulunmaktadır. Cinsel suç mağdurları, yaşadıkları travmanın etkilerinden çabucak kurtulabilmek istemektedirler. Şikâyetle bulunmak ise, sürekli olarak yaşanan olayın gündemde kalmasını ve hatırlanmasını sağlayacaktır. İkinci olarak, toplumda cinsel suç mağdurlarının suçu tahrik ettikleri yönünde bir inanış bulunmaktadır. Mağdurların olayı açıklamaları, suç faili gibi muamele görmelerine sebep olacaktır. Son olarak, mağdurların yaşadığı utanma duygusu, resmi makamların göstereceği duyarlılık ve fail avukatının etik dışı taktikleri, cinsel suç mağdurlarının şikâyetle bulunmalarına engeldir (Sokulu-Akıncı 1999: 56-59).

Adam öldürme suçlarında mağdurlar, ölen kimselerdir. Ölenin yakınları ise suçtan zarar görenlerdir (Açıkgözoğlu 2000: 15). Bireyin ölümü yakınlarına manevi ıstırap ve maddi kayıp getirmektedir. Öldürme ve yaralama suçları çoğunlukla açığa çıkmaktadır. Suçların çoğunda faillerin yakalanması ve cezalandırılmasıyla, mağdurların vicdanında rahatlama sağlanmaktadır. Aile içi şiddet ve cinsel şiddet suçlarında ise durum tam tersidir. Bu suçların mağdurları çoğunlukla resmi makamlara müracaat etmemekte ve bu suçlar gizli kalmaktadır. Faillerin ceza almaması ve özellikle aile içinde şiddetin devam etmesiyle, mağdurların mağduriyeti her geçen gün katlanarak artmaktadır.

Hırsızlık, dolandırıcılık, yağma, hileli iflas, mala zarar verme suçları neticesinde kişiler ekonomik yönden mağdur olmaktadır. Bu tür suçlarda failin yakalanması ve suça konu ekonomik malın elde edilmesi, dolaşısıyla mağduriyetin tamamen giderilmesi mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte bu tür suçların çok küçük bir kısmı aydınlatılmaktadır.

Ekonomik mağduriyete yol açan suçların bir kısmı beyaz yaka suçlarıdır. Geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de bankalardan usulsüz şekillerde şirketlere para aktarılmasıyla birlikte (banka hortumculuğu) Türkiye'de ekonomik kriz baş göstermiştir. Bankalarda hesabı olan bankazedeler, uzun süre paralarını alamamışlar ve mağdur olmuşlardır.³ Benzer şekilde Avrupa'daki gurbetçi işçilerden para toplayan holdingler, kişilere paralarını iade etmeyerek, holdingzedeler yaratmışlardır.⁴ Türkiye'de

³ Örneğin İmar Bankası'ndan altı milyar dolar kaçırılmıştır. Devlet garantisinde olan mevduatların mudilere ödenmesi için Hükümet tarafından kararname çıkarılması, ödeme planı yapılmıştır. Sonuç itibarıyla *imarzedelerin* mağduriyetleri tam olarak giderilememiştir. *Radikal*, 27 Aralık 2003; <http://www.imarzedeler.com>.

⁴ Faizin İslam hukukunda haram olması nedeniyle, kar payı vaatleriyle Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde çalışan Türk işçilerden para toplayan holdingler, binlerce in-

mağdurlar bankazedeler ve holdingzedelerle sınırlı değildir. İstikrarsız ekonomi politikaları, yolsuzluklarla yeterince mücadele edilememesi, milyonlarca “zede” ortaya çıkarmıştır (Doğan 2004).

Bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, bilişim suçları ortaya çıkmış ve yaygın halde işlenmeye başlamıştır. Böylelikle bilgisayar yoluyla, kişilerin banka hesaplarına girilmesi, gizli bilgilerinin elde edilmesi veya yok edilmesi mümkün olmaktadır. Bilişim suçlarında mağdurlar ekonomik ve ruhsal yönden zarar görmektedir.

Özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, hürriyet ve şerefe karşı suçlarda; bireyin manevi kişiliğinin korunması amaçlanmıştır. Bu tür suçlar, fiziksel ya da ekonomik kayıptan ziyade, kişilerin ruhsal yönden zarar görmesine neden olmaktadır.

Ceza kanununda yer alan suçların bir kısmında, mağduriyetin kolektif olduğu kabul edilmektedir. Özel hükümler kitabının üçüncü kısmı “Topluma Karşı Suçlar” başlığını taşımaktadır. Burada toplumun geneli için tehlike yaratan işler, çevreye, kamu sağlığına, kamu güvenine, kamu barışına, genel ahlaka ve aile düzenine karşı suçlarda mağdur toplumun genelidir. Örneğin piyasaya sahte para sürülmesinde esas olarak bireyler tek tek mağdur olmaktadır. Mal veya hizmet satışı karşılığında sahte para kime verilmişse, mağdur odur. Oysa ceza kanunu bu durumda mağduriyeti kolektif kabul etmiştir. Kumar oynanması için yer sağlama suçu düzenlenirken (5271 sayılı Türk Ceza Kanunu, madde 228), kumarın sosyal bakımdan ortaya koyduğu büyük tehlikeler göz önüne alınmaktadır.⁵

Suçtan doğan mağduriyetin giderilmesine yönelik çalışmalar ülkeden ülkeye değişmektedir (Özbek 1989: 199). Bu hususta Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler tarafından yapılan uluslar arası çalışmalar söz konusudur. 1985 tarihli Birleşmiş Milletler “Suçların Önlenmesi ve Suçluların Tedavisi” deklarasyonu; ceza muhakemesinde adil işlem hakkı, zararlı durumun eski hale iadesi hakkı, meydana gelen zararın tazmini hakkı ile yardım ve uygun tedavi haklarını öngörmektedir. Uluslararası alanda en önemli kabul edilen bu deklarasyon, adeta “mağdurların Manga Carta”sı kabul edilmektedir (Özbek 1989: 117-118). Avrupa Konseyi tarafından yapılan çalışmaların en önemlisi, 1983 tarihli “Şiddet Suçları Mağdurlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi”dir. Türkiye bu sözleşmeyi 1985 yılında imzalamış, ancak hala onaylanmadığı için iç hukuk metni haline gelmemiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin üç tane tavsiye kararı bulunmaktadır.

nın mağduriyetine sebep olmuştur. <http://www.holdingzedeler.com>, “Yeşil Hortumcular” yazı dizisi, *Akşam*, 13 Ocak 2003.

⁵ Bkz. madde gerekçesi (Bıçak 2004: 463).

Bunlar; 1977 tarihli “Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Hakkındaki 27 Sayılı Tavsiye Kararı”, 1985 tarihli “Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdurun Hukuki Durumunun İyileştirilmesine İlişkin 11 Sayılı Tavsiye Kararı” ile 1987 tarihli “Mağdura Yardım Edilmesi ve Mağduriyetin Önlenmesi Hakkında 21 Sayılı Kararı”dır (Özbek 1989: 110-116).

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda mağduriyetin giderilmesine yönelik bazı iyileştirmeler yapılmıştır. Kanunun 234. maddesi “Mağdur Hakları” başlığını taşımaktadır. Burada mağdurun yargılamaya etkin bir şekilde katılması amaçlanmıştır. En önemlisi, mağdurun talep etmesi halinde, soruşturma ve kovuşturma aşamasında, ücretsiz olarak müdafiden yararlanma hakkı getirilmiştir. Ayrıca CMK ile getirilen uzlaşma sistemi mağduriyetin giderilmesinde etkili bir yöntem olacaktır. Buna göre küçük zararların giderilmesi için, çok uzun sürecek bir yargı işlemine gidilmeyecek, failin zararı tazmin etmeyi kabul etmesi halinde sorun savcılık aşamasında halledilecektir.

Töre Mağdurları

Geleneklerin etkin bir şekilde devam ettiği yerlerde, töre kuralları pozitif hukuktan daha etkili bir şekilde işlemektedir. Yüzyıllardır topluma hâkim olan değer yargıları, devletin koymuş olduğu kuralların önünde yer almaktadır. Kan davaları, namus cinayetleri, ceza kanununda suç olarak düzenlenmiş olmakla birlikte; bazı yörelerde toplumsal düzenin bir parçası olarak devam etmektedir (Ergil 1980: 187).

Kan davası, “bir kimsenin ailesinden ya da akrabalarından birini öldüren bir kişiyi ya da onunun akrabalarından birinin, öldürülenin kanına karşılık olarak öldürülmesi geleneğidir” şeklinde tanımlanmaktadır (Tezcan 1981:6). Kan davaları, iki aile (veya aşiret) arasında, namus meselesi, kız kaçırma, arazi ve sınır anlaşmazlığı ve politik nedenlerle ortaya çıkmaktadır (İçli 2004: 171).

Kan davalarında mağduriyet çok farklı şekillerde ve çok yönlü görülmektedir. Bir aile ferdinin öldürülmesiyle ki; genellikle bu aileyi geçindiren kişidir, aile maddi ve manevi açıdan zarar görmektedir. Diğer yandan failin hapse girmesiyle, failin ailesi maddi ve manevi zarara uğramaktadır. Kan davaları bitirilmek istense de toplumsal baskılar çoğu zaman buna izin vermemektedir. Bireyler isteseler de istemeseler de kendilerini kan davalarının aktörleri arasında bulmaktadır. Kimi zaman başka bir yere göç ederek çare aranmaktadır. İnsanlar, aile fertlerini kaybetmenin verdiği acının yanında, ekonomik güçlükler ile göçün getirdiği sosyal ve kültürel problemlerle uğraşmak zorunda kalmaktadır.

Töre mağdurlarının diğer grubu ise, namus meselesi nedeniyle öldürülen veya öldürülmesine karar verilen kadınlardır. Namusunun kirlendiğine kanaat getirilen kadınlar ve genç kızlar, aile meclislerinin aldığı kararlarla ölüme mahkûm edilmektedir. Öldürme işini ise, koca, ağabey, küçük kardeş veya babadan birisi kutsal bir görev inancıyla yerine getirmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaygın olan bu âdete göre, namusu herhangi bir şekilde halel görmüş bir kadının cezası ölümdür. Burada kadının kusurlu olup olmadığına bakılmamaktadır. Sadece eşini aldatan ya da evlilik dışı bir ilişki yaşayan bir kadın değil, tecavüze uğramış bir kadının da namusu kirlenmiş kabul edilmektedir. Kadın tecavüze uğradığı ve mağdur olduğu halde, kendi kusuru olmayan bir nedenden dolayı ölümlle cezalandırılmaktadır. Tek sonucun bu olduğunu bilen kadınlar ise çareyi yaşadığı çevreden kaçmakta bulmaktadır. Ancak çoğu iyi bir tahsil almamış olan bu kadınlar, çaresizlik içinde çok parlak bir yaşam sahibi olamamaktadır (Doğan 2005).

Türkiye’de töre cinayetlerinin yaygınlığı sivil toplum örgütlerini harekete geçirmiştir. Özellikle kadın örgütlerinin mücadelesiyle, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girecek olan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda “töre saikiyle adam öldürme” (m. 82/j) nitelikli adam öldürme fiili kabul edilerek, cezası ağırlaştırılmış müebbet hapis olarak belirlenmiştir. 765 sayılı eski ceza kanununda böyle bir hüküm bulunmamaktaydı. Aksine kamuoyunda töre indirimi maddesi olarak bilinen 462. maddeye göre; karı, koca veya kız kardeşin zina halinde yakalanması halinde, kendisinin ve/veya müşterek failin öldürülmesinde çok önemli bir ceza indirimi söz konusu olmaktadır. Yeni TCK töre cinayetleri konusunda, faile ağır yaptırımlar uygulayan düzenlemeler getirmiştir. Ancak bunun töre cinayetlerini durduracağına kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Çünkü bu tür olaylarda asıl failler çoğu zaman ortaya çıkmamakta; ceza ehliyeti olmayan veya ceza indiriminden yararlanması gereken küçükler fail olmakta veya fail olarak gösterilmektedir. Bu konunun çözüme kavuşturulmasında hukuksal mücadele kadar toplumsal mücadele de gereklidir.

Kan davası ve namus cinayetlerinin yanı sıra, yaygın adetler nedeniyle okula gönderilmeyen ve eğitimsiz kalan kız çocuklarını da töre mağduru kabul etmek gerekmektedir. Türkiye’de bir milyon kız çocuğunun okula gitmesi gerektiği halde, aileleri tarafından okula gönderilmedikleri tespit edilmiştir. Bunun üzerine, “Haydi Kızlar Okula” isimli, bütün medya kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin destek verdiği, büyük çaplı bir kampanya başlatılmıştır (20.5.2005 tarihli NTV Anahaber Bülteni).

İnsan Unsurlu Felaket Mağdurları

İnsan unsurlu felaketler, teknolojik kazalar, trafik kazaları, terör ve savaştır. İnsan unsurlu felaketler, doğal afetler gibi, kitlesel mağduriyete yol açmakta ve aynı anda binlerce insana zarar verebilmektedir. Etkileri büyüktür ve çok uzun sürmektedir. Özellikle savaşların ekonomik, sosyal ve psikolojik etkileri uzun yıllar devam etmektedir.

Trafik kazaları, dikkatsizlik, tedbirsizlik ve kurallara uymama sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Kazalar küçük olsun büyük olsun maddi zararlara neden olmakta ve büyük kazalarda yaralanmalar hatta ölümler gerçekleşmektedir. Trafik kazaları neticesi yaralanan, sakatlanan ve ölenlerin sayısı büyük rakamlara ulaşmaktadır.

Teknolojik kazalar da trafik kazaları gibi, dikkatsizlik, tedbirsizlik veya kurallara uymama sonucu meydana gelmektedir. Nükleer patlamalar, radyoaktif sızıntılar, yangınlar büyük maddi kayıpların yanı sıra, insan sağlığına ve çevre kirliliğine zarar veren olaylardır. Etkileri çok büyük ve uzun sürelidir. 1986 yılında Ukrayna'da bulunan Çernobil Nükleer Santrali'nde meydana gelen patlama, Karadeniz ve çevresinde uzun yıllar etkisini göstermiştir.

Terör eylemleri, belli bir siyasi amaca ulaşmak maksadıyla, halkı korkutmak ve paniğe sevk etmek şeklinde gerçekleşmektedir. Masum sivillerin katledilmesi, güvenlik güçlerine silahlı saldırı, kalabalık yerlerde bomba patlatma, stratejik bakımdan önemli tesislere sabotaj, politikacılar suikast, bazı terör eylemi şekilleridir. Terör eylemlerinde insanlar hayatlarını kaybetmekte, maddi ve manevi zararlara uğramaktadır. PKK terörü sebebiyle yirmi yıl içinde Türkiye'de otuz binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Milyonlarca kişi yaşadığı çevreyi terk ederek, göç etmek zorunda kalmış; maddi ve manevi zararlara uğramıştır.

Savaşlar, toplumsal ve uzun süreli mağduriyete yol açan en önemli insan unsurlu felakettir. Savaşların etkisi, etkilediği bireylerin çokluğu, verdiği zararın yoğunluğu ve uzun süre devam etmesi nedeniyle çok büyüktür. İkinci Dünya Savaşı'nda yarısından çoğu sivil olmak üzere kırk milyondan fazla insan ölmüştür. Yarısından fazlası, savaş alanı haline gelen dünyada, milyonlarca insan evsiz ve aç kalmıştır. Savaşın etkisi yıllarca silinememiştir (Uçarol 2000: 616-618).

İnsan unsurlu felaketlerin önlenmesi ve zararların giderilmesi için çeşitli yollar kullanılmaktadır. Trafik kazaları ve zararları batılı ülkelerin birçoğunda azaltılmıştır. Türkiye'de ise, trafik kazalarının önlenmesine yönelik çalışmalar ve kampanyalar devam etmektedir. Bakanlar Kurulu 2004 yılını "Trafik Yılı" ilan ederek, bu konunun ciddiyetini göstermiştir. Terörizm, bütün dünyada hükümetlerin başlıca mücadele ettiği bir iletir. Türkiye'de terörizme karşı önemli başarılar elde edilmiştir. Dünyanın

birçok yerinde savaşlar devam etmekle birlikte, savaş karşıtlığı bugün yükselen bir değerdir. İnsan unsurlu felaketlerin zararlarının giderilmesinden çok, bu felaketlerin önlenmesi, muhtemel mağduriyetler açısından daha önemlidir.

Doğal Afet Mağdurları

Doğal afetler, insanlık tarihi boyunca meydana gelmiş ve insanlığı derinden etkilemiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler doğal afetleri anlama ve tespit etme yönünde gelişmeler sağlamış, ancak etkilerini sıfıra indirgeme imkânı getirmemiştir. Deprem, sel baskını, kasırga, hortum, tsunami, çığ, heyelan gibi doğal afetler, kitlesel ölümlere, yaralanmalara ve çok ağır ekonomik kayıplara yol açmaktadır (Dinler & Şahin 2004).

Büyük coğrafi alanlarda etkili olan doğal afetlerde, mağdur olanları belirlemek ve onlara ulaşmak zordur. Afet sırasında yollar ve diğer ulaşım yolları da zarar gördüğünden, mağdurlara kısa sürede yardım yapılamamaktadır. Afet sonrası günlük yaşamın sekteye uğraması, üretimin durması, ulaşımın güçleşmesi gıda kıtlığına neden olmaktadır. Su şebekesi ve enerji hatlarının zarar görmesiyle günlük yaşam tamamen zorlaşmaktadır. Yakınlarını kaybeden, yaralanan, evlerini ve ekonomik varlıklarının büyük kısmını kaybeden insanlar, bir de afetin getirdiği zor koşullarda hayatlarını devam ettirmek zorunda kalmaktadır.

Doğal afetlerde mağduriyetlerin giderilmesine yönelik olarak, hükümetler ve sivil toplum örgütleri kendi alanlarında çalışmayı tercih etmektedir. Hükümetler daha ziyade alt yapı çalışmalarını yürütürken, sivil toplum örgütleri, mağdurların barınma, giyinme ve gıda ihtiyaçlarına yönelmektedir. Doğal afetlerde de önleyicilik, mağduriyetlerin giderilmesinden daha önemlidir. Doğal afetlerden korunaklı yerleşim yerlerinin seçilmesi, binaların afetlere karşı korumalı olması, ayrıca afet sonrası yapılması gerekenler konusunda bilinçli olunması, baştan mağduriyetin önlenmesini sağlayacaktır.

Mağduriyetin Analitik İncelemesi

Mağduriyet çok yönlü ve çok boyutlu bir kavramdır. Mağduriyetin oluşması için farklı unsurların bir araya gelmesi gerekmektedir. Mağduriyet farklı şekillerde ortaya çıkmakta ve farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Mağduriyet, etkisi bakımından mikro veya makro boyutta, etkilediği insan/insanlar bakımından bireysel veya kolektif olabilmektedir. Mağduriyetin farklı yönleri ve boyutları ele alınarak, mağduriyetin analitik incelemesi yapılacaktır.

Mağduriyeti oluşturan unsurlar, etkisi bakımından mağduriyet, mağduriyetin kaynağı, bireyselliği veya kolektifliği, mağduriyete yol açan

nedenler ile mağduriyetin farklı yönleri analitik çözümlemeye yardımcı olacaktır.

Mağduriyetin Unsurları

İnsan eylemlerinden, doğa olaylarından ve benzeri devinimlerden, insanların yanı sıra, hayvanlar ve bitkiler gibi diğer canlı türleri ile toprak, deniz suyu gibi cansız nesnelerin form değiştirmesi ve zarar görmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak bunların tümünü ekolojik denge içinde insana dayandırmak mümkün olduğu için, bu çalışmada mağduriyet insan ve insan toplulukları (Demirbaş 2001: 299) ile sınırlı kabul edilmiştir.

Tüzel kişilikler, insan iradesinin ürünüdür. Tüzel kişiliklere fiili yaptırım uygulanamayacağı gibi, mağdur olmaları da söz konusu olamaz. Tüzel kişiliğin haklarının kayba uğraması, esas itibarıyla o tüzel kişiliği oluşturan insanların mağdur olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla mağduriyet kavramı içinde sadece insan veya insanlar değerlendirilebilir. Kimler mağdur olabilir sorusunun cevabı ise, hiç kuşkusuz bütün insanlardır. Cinsiyet, yaş, ırk, inanç ve biyolojik farklılık söz konusu olmaksızın, bütün insanlar herhangi bir tür mağduriyetin süjesi olabilirler.

Mağduriyet günlük yaşam içinde olağan devam eden olaylar sonucu oluşmamaktadır. Olağan devam eden olayların daima insanlığın iyiliğine ve yararına olduğu ön kabulünün neticesi olarak, mağduriyet olağan dışı olaylar neticesi meydana gelmektedir. Bununla birlikte, insanların mağduriyetine yol açan suç, toplum açısından son derece olağan bir vakadır. Benzer şekilde mağduriyetin kaynağı olan deprem, tsunami, fırtına gibi doğal afetlerin, doğanın olağan devinimi içinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, varılan yargının gerçekdışı olduğu düşünülebilir. Toplumsal olaylar ve doğal afetler, yaşam içersinde her an meydana gelebilecek olağan olaylar olsalar da, bunlar normal değil, anormal temsil ettiğinden varılan yargının doğruluğunda kuşku bulunmamaktadır.

Mağduriyetin oluşabilmesi için, toplumsal olayın veya doğal afetin bir zarar meydana getirmesi gerekmektedir. Zarar, mevcut durumun olumsuz yönde form değiştirmesi veya nicel olarak eksilmesidir. Sadece anormal olayın meydana gelmesi başlı başına bir mağduriyet doğurmakta; bunun kişi/kişilerin hakları üzerinde bir zarar meydana getirmesi gerekmektedir. Ayrıca bu zarar kişiye etki etmelidir. Kişi meydana gelen zarardan etkilenmeli ve ıstırap duymalıdır.

Bir mağduriyetin meydana gelebilmesi için dört unsurun varlığı gerekmektedir: 1) Olağan dışı bir olayın meydana gelmesi (suç, kaza, doğal afet vs -aktif süje), 2) Bu olaydan kaynaklanan zararın varlığı, 3) Hak

kaybına uğrayan insan/insanlar (pasif süje), 4) Zararın kişi/kişiler üzerinde belli bir süre etkili olması (mağduriyetten ıstırap duyulması).

Etki Bakımından Mağduriyet (Zararın şekli)

Mağdurun karşılaştığı etki bakımından mağduriyeti; fiziksel, ruhsal, sosyal ve ekonomik olmak üzere, dört grupta değerlendirmek mümkündür. Bu sınıflandırma, zarar insan üzerinde ne tür bir etkiye yol açmaktadır, sorusunun cevabıdır.

Fiziksel mağduriyet, kişinin vücut bütünlüğüne yönelik bir saldırı ve uygulanan şiddet sonrası ortaya çıkmaktadır. Kişi vücuduna yapılan etki, vücut bütünlüğünde fiziksel zararlara yol açmaktadır. Bu bir suç eyleminin, kazanın veya doğal afetin sonucudur. Fiziksel mağduriyet geçici veya kalıcı olabilmektedir. Bir kimsenin yumruklanması, saçının kesilmesi geçici bir zarar doğurur. Yüzüne asit dökülmesi, bir organının kesilmesi, kalıcı mağduriyetine yol açmaktadır.

Bir kimsenin toplumsal ilişkilerinin zarar görmesi veya statü ve prestij kaybı sonucu sosyal mağduriyet meydana gelmektedir. Sosyal mağduriyet, genellikle ekonomik mağduriyetin bir sonucudur. Bununla birlikte, sosyal mağduriyete yol açan en büyük sebeplerden birisi, kişinin suçlu ya da sapmış olarak etiketlenmesidir. Kişinin toplumdan dışlanması, toplumsal ilişkilerinin zayıflaması, hatta kopması, diğer kişilerin güvenini yitirmesi sosyal mağduriyetin sonuçlarıdır. Sosyal mağduriyette kişi fiziksel anlamda bir zarar görmemektedir. Kişi, toplumsal alanda birey olarak varlığını sürdürmesine ilişkin bir takım zorluklar ve olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Suçlu olduğu mahkeme kararıyla kesinleşmediği halde, kamuoyuna “suçlu” olarak ilan edilen bir kimsenin dışlanması, iş bulamaması sosyal mağduriyete örnektir.

Ekonomik mağduriyet ise, kişiye ait ekonomik değerın kayba uğramasıdır. Bu hırsızlık, dolandırıcılık gibi bir suç eyleminin sonucu olabileceği gibi; doğal afet veya kaza sonucu da gerçekleşebilmektedir. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi, 26 Aralık 2004 Güneydoğu Asya tsunamisi, binlerce insanın evsiz kalmasına, ekonomik anlamda mağdur olmasına neden olmuştur. Şubat 2001’de Türkiye’de patlak veren ekonomik kriz binlerce ailenin mağdur olmasına, işini ve ekonomik varlığını yitirmesine sebep olmuştur.

Ruhsal mağduriyet, kişinin psikolojik bütünlüğüne karşı uygulanan şiddet sonucunda gerçekleşmektedir. Ruhsal mağduriyet, bir suç eyleminin, kazanın, bir doğal afetin veya yaşanan fiziksel mağduriyetin sonucu olarak; geçici veya kalıcı olabilmektedir. Ruhsal mağduriyet esas olarak diğer mağduriyet türlerinin hepsinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Fiziksel olarak zarar görmüş, ekonomik kayba uğramış veya toplum-

sal ilişkilerinde kopmalar yaşamış olan bir kimsenin, ruhsal yönden zarara uğramaması mümkün değildir. Örneğin tecavüze uğrayan bir kadın için, fiziksel mağduriyetten çok ruhsal mağduriyetinden söz edilebilir.

Mağduriyetin etkileri birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamaktadır. Mağdur, bir olayda bu etkilerin birden fazlasıyla aynı anda karşılaşabilmektedir. Örneğin fiziksel mağduriyete uğramış bir kimse, aynı zamanda ruhsal mağduriyete uğramaktadır. Sosyal yönden mağduriyet, çoğunlukla ekonomik mağduriyeti beraberinde getirmektedir.

Mağduriyetin Kaynağı

Mağduriyete yol açan olayların kaynağı son derece çeşitlidir. Mağduriyet bir insanın eyleminden kaynaklanabileceği gibi, bir grup insan, bütün bir halktan, devletten, uluslar arası toplumdan veya doğadan kaynaklanabilmektedir.

Mağduriyet genellikle birey kaynaklı bir olgu gibi görünmektedir. Mağduriyete yol açan suçlar, sözleşmeye aykırı davranışlar, insan onuruyla bağdaşmayan töre uygulamaları, doğrudan bireylerle bağlantılıdır. Mağduriyet, kimi zaman salt bireylerden değil, bireylerin oluşturduğu toplumsal gruplardan da kaynaklanabilmektedir. Bir toplumsal grup, bir bireyi mağdur edebileceği gibi, başka bir toplumsal grubu mağdur etmesi de mümkündür. Bu dışlama, önemsememe, kabullenmeme veya saldırı şeklinde gerçekleşebilmektedir.⁶

Devletin çeşitli konularda yaptığı uygulamalar ve çıkardığı kanunlar, kimi zaman mağduriyet kaynağı olmaktadır. Devlet tarafından yapılan kamulaştırmalarda, kamulaştırılan emlak bedelinin zamanında ve rayiç bedelinde ödenmemesi hak sahiplerini mağdur etmektedir.¹ Çıkarılan af kanunları ile yakınlarını, mallarını kaybederek mağdur olmuş kimseler, ikinci kez aynı acıyı yaşayabilmektedir.² Türkiye’de kadınların başörtülü olarak eğitim görmeleri, üniversitelere girmeleri ve çalışma yaşamına katılmaları yasaktır. 28 Şubat sonrası bu yasak belediyelere, özel kesime ait eğitim kurumlarına kadar genişletilmiştir. Birçok kadın

⁶ 1890 yılında Ermeni çete ve derneklerinin Türk ve Ermeniler’e yönelik şiddet eylemleri, yüzyıllardır barış içinde yaşayan iki toplumun karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bu yılın Haziran ayında Erzurum’da, Temmuz ayında İstanbul’da meydana gelen olaylar, her iki taraftan on iki kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Halaçoğlu 2004: 33-34).

¹ Örneğin Türkiye’nin AİHM nezdinde tazminat ödemeye hükmedildiği en çok sayıda dava kamulaştırma davalarıdır. Burada Türkiye kamulaştırdığı emlakın bedelini zamanında veya rayicinde ödemeyerek bireyleri mağdur etmiştir (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Dergisi, S. 1, 2000).

² Kamuoyunda “Rahşan Affı” olarak bilinen Şartlı Salıverme Kanunu bu yönüyle toplumun bütün kesimleri tarafından eleştiriye uğramıştır.

sadece başörtüsü kullandığı için mağdur olmuş, okulunu ve işini kaybetmiştir (Liberal Düşünce Topluluğu 2005: 24-25).

Mağduriyetin kaynağı olarak devlet, sadece kendi topraklarında değil, başka ülkelerin vatandaşlarının mağdur olmasında da etkilidir. İşgaller, savaşlar, katliamlar ve ambargolar, devletin bireyleri mağdur etmesine en önemli örnektir.³ Mağduriyetin bir başka kaynağı uluslar arası toplumun, savaşlara, işgallere, iç çatışmalara ve ambargolara kayıtsızlığı nedeniyle, ölen, yaralanan, tecavüze uğrayan, evsiz ve gıdasız kalan insanların sayısı giderek artmakta ve mağduriyetleri devam etmektedir.⁴

Doğal afetler, çok sayıda insanın aynı anda hayatını kaybetmesine, yaralanmasına, evsiz ve gıdasız kalmasına sebep olmaktadır. Tsunami, tayfun, kasırga, deprem, heyelan, sel baskını gibi doğal afetlerin, belli bir coğrafi bölgede etkili olmasıyla, o bölgedeki halkın tümü veya önemli bir kısmı etkilenmektedir. Aynı bölgedeki insanların kitlesel bir şekilde mağdur olmaları, sosyal yardımlaşmayı engellemektedir. Mağduriyetlerin giderilmesi, profesyonel örgütlerin (Birleşmiş Milletler, Kızılay, Kızılağaç vb) ve devletin müdahalesiyle ancak sağlanabilmektedir. Bu kimi zaman bir devleti de aşmakta, birçok devletin ortak çabasıyla gerçekleştirilmektedir.⁵

Mağduriyetin Bireyselliği ve Kolektifliği

Bir eylemden veya olaydan zarar görme durumu, bireysel veya kolektif bir görünümde olabilmektedir. Suçlar çoğu zaman bireylere yöneliktir. Mağdur, geniş anlamıyla ele alındığında, bireysel mağduriyetler daha az yaşanmaktadır. Zira insanların ilişkiler örüntüsü içinde yaşamaları nedeniyle, genellikle bir kimsenin yaşadığı mağduriyet, ilişki içinde bulunduğu kimseleri de etkilemektedir. Bireysel mağduriyet bir suçtan, bir olaydan veya eylemden bizzat bir kimsenin zarar görmesidir. Bu durumda, mağdur bireyin ilişki içinde olduğu insanların etkilenmemesi ve herhangi bir şekilde mağdur olmaması gerekmektedir.

Kolektif mağduriyet ise, yalnızca bir bireyin değil, birkaç bireyin veya bir grubun yahut toplumun genelinin ortak bir şekilde mağdur olmasıdır. Birçok suçta mağduriyet bireysel değil, kolektif olmaktadır. Şöyle

³ Kuzey Kore'ye uygulanan ekonomik ambargo nedeniyle ilaç ve gıda sıkıntısı çeken ülkede, çocuklar açlıktan ve ilaçsızlıktan ölmektedir.

⁴ 14 Mayıs 1995 yılında Bosna-Hersek'te yaşanan "Srebrenica Katliamı", Bosna Savaşı sırasında uluslar arası toplumun duyarsızlığı neticesi meydana gelmiştir.

⁵ 26 Aralık 2004 tarihinde Güneydoğu Asya'da bir çok ülkede etkili olan tsunami felaketinde yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarcası evsiz kalmıştır. Türkiye dahil bir çok ülkede tsunamizedelere yardım amacıyla kampanyalar başlatılmıştır. Meydana gelen mağduriyet uluslar arası toplumun katkısıyla bir nebze olsun giderilebilmiştir.

ki; ailesini aylık ücretiyle geçindiren bir aile reisinin maaşını çaldırması durumunda sadece bireyin kendisi değil, ailesinin diğer fertleri de mağduriyet yaşamaktadır. Bu kolektif mağduriyetin en basit şeklidir. Öte yandan mağduriyetin süjesi, bir etnik grup, bir mahalle veya köy halkı, ya da daha büyük bir coğrafi bölgede yaşayan halk veya toplumun geneli olabilmektedir. Bu durumda karmaşık kolektif mağduriyetten söz edilir. Küresel ısınma, mevsim değişiklikleri, çevre kirliliği, asit yağmurları, imar kirliliği gibi makro sorunlarda kolektif mağduriyet vardır.

Kolektif mağduriyet şekilleri, küçükten büyüğe şu şekilde sıralanabilir:

Komün (aile) mağduriyeti: Birbirine bağımlı yaşayan insanlardan birinin yaşadığı zararın, bağımlı yaşamaktan ileri gelerek diğerlerinin de mağdur olmasına neden olması. Hasta annesine bakan bir kimsenin, trafik kazası geçirip çalışamaz duruma gelmesi nedeniyle annesinin bakıma muhtaç hale gelmesi gibi.

Grup mağduriyeti: Belli bir grubun çeşitli nedenlerle (önyargı, tahakküm, devlet politikası vs) zarara uğraması ve grup üyelerinin salt grup üyesi olmaktan kaynaklanan mağduriyetidir. Dünyanın birçok ülkesinde Çingenelere karşı önyargı söz konusudur. Önyargıdan kaynaklanan farklı tutum, bireyin bizzat kendisine yönelik değil; salt belli bir grubun üyesi olmasından kaynaklanmaktadır.

Kitlesel mağduriyet: Belli bir gruba ait olmaksızın çok sayıda insanın birlikte yaşadığı mağduriyettir. Doğal afetler, salgın hastalıklar çoğu zaman kitlesel mağduriyetlere yol açmaktadır. Kitlesel mağduriyetlerde bireylerin ortak yönlerinin olmasına gerek yoktur.

Toplumsal mağduriyet: Meydana gelen bir olaydan bir ülke halkının komple etkilenmesi, zarar görmesidir.⁶ Şubat 2001 Ekonomik krizi, Türkiye’de hemen hemen herkesin ekonomik anlamda mağdur olmasına neden olmuştur.

Topyekün mağduriyet: Meydana gelen bir olayın çok büyük coğrafi alana etki ederek, çok sayıda ülke halkının aynı anda veya aynı nedenle mağdur olmasıdır. Dünya savaşları, 26 Aralık 2004 Güneydoğu Asya Tsunami Felaketi, birçok ülkede etkili olmuştur. Milyonlarca insan bu felaketlerden etkilenmiş ve felaketin izleri uzun yıllar silinememiştir.

⁶ Türk Ceza Kanunda yer alan toplum barışına karşı suçlarda (halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit m. 213, suç işlemeyi teşvik ve tahrik m. 214, suçu ve suçluyu övme m. 215, halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama m. 216, kanunlara uymamaya tahrik m. 217), esas itibarıyla tek bir mağdur yoktur ve kanun koyucu bu tür suçlarda mağduriyeti kolektif kabul etmektedir. Aynı düşünce, çevreyi kirlletme ve imar kirliliğine yol açma suçları için de geçerlidir.

Mağduriyete Yol Açan Nedenler

Mağduriyet, kaynağı, türü, büyüklüğü, doğrudan olup olmaması gibi, çok yönü bulunan bir kavramdır. Bu nedenle mağduriyet bir tek sebepten bir şekilde oluşmamaktadır. Mağduriyet, kaynağına bağlı olarak, farklı sebeplerle, farklı türlerde ortaya çıkmaktadır.

Birey kaynaklı mağduriyetlerde en önemli sebep, mağduriyete neden olan failin kastıdır. Aile içi şiddet, aile bireyleri tarafından diğerlerine kasten uygulanmaktadır. Kan davası nedeniyle kasten adam öldürülmektedir. İntikam amaçlı yapılan cinsel saldırı, salt failin karşısındakine mağdur olması için uyguladığı bir fiildir. Şiddet suçlarını fail, çoğunlukla karşısındakini mağdur etmek amacıyla işlemektedir. Terör, insanların mağduriyet yaşayarak korku ve paniğe kapılması için, kasıtlı olarak gerçekleştirilmektedir.

Bazı suçlarda ise fail mağduru şahsen tanımamaktadır. Fail yaptığı eylemde kişinin/kişilerin mağdur olması maksadıyla değil; ancak mağdur olacağını bilerek eylemini gerçekleştirmektedir. Hırsızlık suçu, genellikle gelir elde etmek maksadıyla kasten işlenmektedir. Bu suçlarda fail çoğu zaman mağduru tanımamaktadır. Yine de yapılan eylem, mağduriyete yol açacağı bilinerek, kasten yapılmaktadır.

Sayılan her iki mağduriyet şekli de insan iradesinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Birincisinde yoğun bir kast vardır ve kişi/kişilerin mağduriyeti, ıstırap çekmesi istenmektedir. İkincisinde doğrudan bu amaç yoktur. Ancak gerçekleştirilen eylemin neticesinde mağduriyetin meydana geleceği bilinmektedir. Birincisi “seçilmiş mağdur”, ikincisi “tesadüfi (random) mağdur” olarak adlandırılabilir. Her ikisinde de mağduriyetin nedeni kast; insan iradesinin neticesidir.⁷

İnsan kaynaklı mağduriyetin ikinci nedeni ihmaldir. İhmal, yapılması gerekip de yapılmayanı ifade eder. Trafik kazalarının, teknolojik felaketlerinin (Çernobil patlaması gibi) birçoğu ihmal sebebiyle, alınması gereken tedbirlerin yerine getirilmemesi nedeniyle meydana gelmektedir.

İnsan kaynaklı mağduriyet kimi zaman hatadan kaynaklanmaktadır. Kişi esas itibarıyla yanlış bir iş yapma, bir kimseyi mağdur etme niyetinde değildir. Bununla birlikte, tecrübesizlik, dikkatsizlik, bilmemekten kaynaklanan hata (malpractice=yanlış uygulama) nedeniyle, çeşitli meslek alanlarına giren işlerden insanların mağdur olmaları söz konusu olmaktadır. Yanlış tıbbi uygulamalar nedeniyle hayatını kaybedenlere, bir

⁷ Terör eylemlerinin mağdurları, “seçilmiş mağdur” ya da “tesadüfi mağdur” olabilirler. Eğer terör eylemi seçilmiş bir kimseye saldırı şeklindeyse seçilmiş mağdurdan; eğer terör eylemi herhangi bir hedef gözetmeksizin kitleye yönelik yapıyorsa (terör eyleminde kişilerin önemi yoksa) tesadüfi mağdurdan söz edilir.

organını yitirenlere, hastalığı tedavi edilemez boyutlara ulaşanlara sıklıkla rastlanmaktadır (Hancı 2002). Aynı şekilde ceza adalet sisteminde yaşanan hatalar nedeniyle, haksız yere tutuklanan ve hüküm giyenler az değildir.⁸

Önyargısal yaklaşımlar, insan kaynaklı mağduriyete yol açan başka bir nedendir. Türkiye’de Çingenelere, sabıkalılara, dul kadınlara, bekâr erkeklere yönelik önyargılar, kimi zaman bu gruptaki bireylerin mağduriyetine yol açmaktadır. Farklı etnik grupların bir arada yaşadığı yerlerde, belli bir etnik gruba yönelik önyargıların var olması çok olağandır (Aslan 2004: 8). Alevilere yönelik önyargıların devam etmesi, Alevi ve Sünni bireylerce yapılmak istenen evliliklere kimi zaman engel olmaktadır. Çingenelerin potansiyel hırsız, Kürtlerin bölücü gibi algılanmaları, bu gruplara mensup bireylerin mağduriyetine yol açmaktadır. Türkiye’de bekâr erkeklere ev verilmemesi, sabıkalı olanların işe alınmaması yaygın adetlerdir.

Toplumsal baskı, gelenekler ve adetler insan kaynaklı mağduriyetin başkaca nedenleridir. Türkiye’de “töre mağdurları” olarak bilinen insanlar, yüzyıllardır süre törelerin toplum baskısı sonucu uygulanmasıyla zarara uğramaktadır. Kan davalarında, namus cinayetlerinde yüzlerce insan hayatını kaybetmekte, binlercesi yakınlarını yitirmekte ve göç etmeye zorlanmaktadır (Hürriyet Pazar, 17.4.2005).

Devletin çıkardığı kimi kanunlar, bazı iç ve dış politika uygulamaları, başka bir mağduriyet nedenidir. Örneğin af kanunları mağduriyete yol açması sebebiyle iki yönden eleştirilmektedir. Birincisi, bir suç işlediği ve insanları mağdur ettikleri için cezalandırılan kimselerin cezalarının affedilmesi, suçtan mağdur olanların ikinci kez acı duymalarına neden olmaktadır. İkinci olarak, ceza adalet sisteminde ıslah olmaları için cezaevine konulan bireylerin henüz ıslah olmadan cezaevinden çıkmaları, yeni suçlar işlemelerine ve yeni mağdurların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Doğal afetlerde kişilerin mağdur olması genellikle doğa hareketlerinin bir sonucu olarak görülse de mağduriyetin temelinde bilinçsizlik ve tedbirsizlik yatmaktadır. Yerleşim yerinin seçimi, yolların, barajların ve köprülerin geçeceği yerlerin tercihi, bilimsel tetkikler neticesi yapılmalıdır. Oysa bu tür seçimler genellikle rasgele ve kolaylığa kaçılarak yapılmaktadır. Gelgit dalgalarının vurduğu yerlere, dere yataklarına, heyelan alanına konutların inşa edilmesi sonucu binlerce insan can ve mal kaybına uğramaktadır. Doğal afetlerdeki mağduriyetin bir başka nedeni ted-

⁸ 466 sayılı “Kanun Dışı Yakalanan veya Tutuklanan Kimselere Tazminat Verilmesi Hakkındaki Kanun” gereğince, adli yargıda yaşanan hatalardan dolayı mağdur olan kimselerin zararı devletçe tazmin edilmektedir (Dinler 2001: 84).

birsizliktir. Yaşanması muhtemel felaketlere karşı tedbir almak mağduriyeti önleyen başat etmendir. Sele karşı bentlerin yapılması, güçlü depremlerin olması muhtemel alanlarda inşaatların kuvvetlendirilmesi, bazı tedbir örnekleridir.

Bilinçsizlik ve tedbirsizlik sadece doğal afetlerde yaşanan mağduriyetin nedeni değildir. Günümüzde yaşanan sağlık sorunları, çocuk ölümleri, salgın hastalıklar bilinçsizlik ve tedbirsizlik neticesi daha çok insanın mağdur olmasına sebebiyet vermektedir. Özellikle batı toplumlarında çok yaygın olarak görülen obezite (aşırı şişmanlık) bilinçsiz beslenmenin sonucudur. Çocuk ölümlerinin başlıca sebebi bilinçsiz sağlık uygulamalarıdır. AIDS, Hepatit gibi hastalıklar genellikle bilinçsizlik ve tedbirsizlik sonucu yayılmaktadır.

Mağduriyetin Tespiti

Mağduriyet çoğu zaman açık yaşanmakta, başka insanlar ve devlet kurumları tarafından bilinmektedir. Bilinen (açık) mağdurlar, mağduriyetlerin giderilmesi, mağdurlara yönelik sosyal politikaların belirlenmesi, istatistiklerin doğru tutulması bakımından önem taşımaktadır.

Bir suçtan veya olaydan mağdur olanlar kimi zaman bilinmemekte ve gizli kalmaktadır. Gizli mağdurlar bazı sebepler nedeniyle mağduriyetlerini açıklamamaktadır. Karanlık sayılar (Sokullu 1974: 223) (ya da gizli mağduriyet), toplumdan dışlanma, ayıp karşılanma, beğenilmeme, olayı önemsememe gibi sebeplerle ortaya çıkmaktadır. Örneğin tecavüz, cinsel taciz, ensest vakaları çoğu zaman açığa çıkmayan ve gerçek rakamın çok üstünde bir sayıya sahip olduğu düşünülen olaylardır. Bu tip olaylarda mağdurlar, toplumdan dışlanma, öldürülme, aynı suçun hedefi olma korkusuyla olayı gizli tutmaktadırlar. Bazen meydana gelen olayın küçüklüğü, örneğin değeri az olan bir malın çalınması, mağduriyetin gizli kalmasına neden olmaktadır. Çok para kazanma hırsıyla dolandırıcıların tuzağına düşenler, kumar mağdurları, olayın açığa çıkmaması için ve ayıplanma korkusuyla, genellikle resmi makamlara müracaatta bulunmamaktadırlar.

Gizli mağduriyette, mağduriyete yol açan durum hiç açığa çıkmakta ve mağdurları bilinmemektedir. Mağdurların içinde yaşadığı sosyal ve psikolojik ortam nedeniyle ortaya çıkmadıkları bilindiğinden, ancak tahmini bir çıkarım yapılmaktadır. Oysa bazı durumlarda yaşanan mağduriyetin sınırlarını ve mağdurlarını tespit etmek güç olmaktadır. Örneğin 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi'nde yaşanan can kaybıyla ilgili olarak dönemin hükümeti ile sivil toplum kuruluşları farklı rakamlar açıklamışlardır. Böyle büyük bir felakette kimin ve kaç kişinin mağdur olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Burada gizli mağduriyetten

(karanlık sayılar) farklı olarak, bilinen bir mağduriyet vardır. Ancak olayın pasifleri belirlenmiş, mağduriyetin boyutları tespit edilmiş değildir.

Bireylerin birbirlerine saldırdığı ve zarar verdiği olaylarda, esas mağduru tespit etmek zordur. Özellikle kavgalarda, silahlı çatışmalarda her iki taraf aynı anda aktif ve pasif olabilmektedir. Bu durumda gerçek mağdurlar tespit edilememektedir. Mağdur istatistiklerinin yapılmasında “karşılıklı mağdurlar” sorun oluşturmaktadır.

Son olarak hayali mağduriyetten söz edilebilir. Uygulamada büyük kriminal olaylar sonrasında kendilerinin mağdur olduğunu veya olmayan bir olayı varmış gibi gösterip mağduriyetini dile getirenler olmaktadır. Bu durumlarda kişilerin beyanına dayanarak mağdur oldukları kabul edilmekte, istatistiklerde yer verilmektedir. “Hayali mağdurlar”, mağdur istatistiklerinin en önemli sorunlarındanıdır.

Mağduriyetin Farklı Yönleri

Mağduriyet, etkisinin büyüklüğü bakımından mikro veya makro düzeyde olabilmektedir. Doğrudan bir veya birkaç bireyi etkileyen olay mikro düzeyde mağduriyete yol açarken, kitlelerin etkilendiği makro düzeyde mağduriyet de gerçekleşebilir. Bir hırsızlık suçundan veya bir trafik kazasından kaynaklanan zarar, mikro mağduriyete örnektir. Daha önce de belirtildiği gibi, 2. Dünya Savaşı, 17 Ağustos Marmara Depremi, 26 Aralık Tsunami Felaketi, çok büyük halk kitlelerinin mağduriyetine yol açan makro olaylardır.

Mağduriyet bir eylemin sonucunda doğrudan yaşanabileceği gibi, dolaylı olarak da gerçekleşebilir. Bir kimsenin malının çalınması o kimsenin doğrudan ekonomik olarak mağdur olmasına neden olurken; bir fabrikanın zehirli gaz atıkları filtre kullanmadan havaya bırakması sonucu, tarım arazilerinde yaşanan tahribat dolaylı olarak tüketicilerin mağdur olmasını sağlamaktadır.

Mağduriyetin etkisi kalıcı veya geçicidir. Operasyonla düzeltilemeyecek körlük, sağırılık, uzuv kayıpları, ortopedik bozukluklar kalıcı fiziksel mağduriyete örnektir. Kısa sürede veya uzun sürede iyileşen ve izi kalmayan yaralar, ağrılar geçici fiziksel mağduriyete örnek teşkil eder. Geçicilik ve kalıcılık problemiyle ilgili en önemli kriter “eski halin iadesi”dir. Eski halin iadesi (*restitutio in integrum*), mağduriyete yol açan durumun ortadan kaldırılarak, zararın tamamen giderilmesi ve zarardan önceki durumun aynı şekilde tesis edilmesidir.⁹ Belli bir süreye bağlı da

⁹ Eski halin iadesi, insan hakkı ihlallerini engellemenin (mağduriyeti önlemenin) en önemli yollarından biri olarak önerilmektedir (Ünal 2000: 63-64). *Restitutio* (geri verme, iade), Anglo-Sakson hukukunda suçtan doğan mağduriyetin giderilmesi için kullanılan önemli bir sistemdir (Özbek vd. 1999: 119).

olsa eski halin iadesi mümkün olan durumlarda geçici mağduriyet söz konusudur. Malı çalınan bir hırsızlık suçu mağduruna, çalınan malın geri verilmesi, eski halin iadesine bir örnektir. Eski halin iadesi, sosyal ve ekonomik mağduriyette büyük ölçüde gerçekleşebilmekte; fiziksel ve ruhsal mağduriyet durumlarında eski halin iadesi tam olarak mümkün görünmemektedir.

Kişilerin sahip oldukları bazı özelliklerin mağdur olmalarını kolaylaştırdığı bilinen bir gerçektir. Bu özellikler sebebiyle bazı kişiler, suç failinin hedefi veya tercihi olmaktadır (Demirbaş 2001: 302). Cinsiyet suç mağduriyetinde önemli bir faktördür. Bazı suç türlerinde özellikle kadınlar suç faili erkeklerin hedefi olmaktadır. Cinsel saldırı ve taciz suçlarında kadınlar, suç mağdurlarının tamamına yakın bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca kadınların fiziksel olarak güçsüz oluşları kapkaç, yağma gibi suçlarda faillerin onlara yönelmesine sebep olmaktadır (Sokulu-Akıncı 1999: 75-76). Kadının erkeğin malı olarak görülmesi, ailede hâkimiyetin tamamen erkeğin elinde olması gerektiği düşüncesinin devam etmesi nedeniyle; kız çocukları küçük yaşta evlendirilmektedir. Aile içinde önce baba ve kardeş, sonra kocanın şiddetine maruz kalmaktadır. Bu kadınlar, hiçbir sosyal ve ekonomik hakka sahip olmaksızın, “kader, kısmet, alınyazısı” anlayışıyla mağduriyetlerini kabullenmektedir.

Mağduriyeti kolaylaştıran sebeplerden bir diğeri yaştır. Fiziksel güç ve bilişsel durumla yaşın doğrudan bir ilgisi vardır. Dolayısıyla bazı suçlarda fiziksel ve bilişsel olarak zayıf durumda olan çocuklar ve yaşlılar hedef olarak seçilmektedir. Erkek olsun kız olsun cinsel istismara uğrayan en önemli grup çocuklardır. Bununla birlikte sokaklarda zorla çalıştırılan, okula gönderilmeyen çocuklar, Türkiye’nin en önemli sosyal problemlerinden biridir.

Kişilerin medeni halleri, bazı durumlarda mağdur olmalarına etkili olabilmektedir. Türkiye’de yaygın olan bir gelenek, bekâr erkeklerle ev verilmemesidir. Dul kadınlar, çoğu zaman evli erkeklerin yuvalarını yıkmaya çalışmakla suçlanıp, kendi arkadaşları tarafından dışlanmaktadır. Ya da salt kadın olmalarından değil, özellikle dul olmaları nedeniyle cinsel saldırılara ve tacize maruz kalabilmektedir. Boşanmış insanlara iyi gözle bakılmaması, boşanmış erkeklerle kız verilmemesi, medeni halin mağduriyete yol açtığının gösteren başka bir örnektir.

Tahsil durumu mağduriyette etkili bir unsurdur. Dolandırıcılık suçunda failer daha çok eğitimsiz kişileri hedef almaktadır. Eğitimsizlik, okur-yazar olmamak bazı hakların kullanılamamasında veya kaybedilmesinde etkili olabilmektedir. En azından kişi haklarının ve kamu özgürlüklerinin etkili kullanılamamasında tahsilin önemi vardır.

Belli bir mesleğe mensup olanların, mesleklerinin sağladığı koşullardan dolayı bazı suçlarda mağdur olmaları kolaylaşmaktadır (Demir-

baş 2001: 302). Taksiciler, hayat kadınları yaygın olarak yağma suçunun mağduru olmakta ve kimi zaman cinayete kurban gitmektedir. Mesleklerini icra ettikleri sırada en çok hayatlarını kaybedenler, güvenlik güçleri (polis-asker), itfaiyeciler, şoförler olmaktadır. Devlet hizmetlerinde önemli görevlerde bulunanlar, yazarlar, sanatçılar pozisyonları veya siyasi görüşleri nedeniyle, terör örgütlerinin hedefi olabilmektedir.

Sonuç

Viktimoloji bilimi, kriminolojinin sadece suçu ve suçluyu ele almasına tepki olarak doğan ve gelişmekte olan yeni bir bilimdir. Viktimolojinin amacı sadece mağduriyeti ve mağdurları açıklamak değildir. Onun hedefi tanımsal bir faaliyette bulunmaktan öte; mağduriyetin sebep ve sonuçlarını ortaya koyarak, çözüm yolları belirlemektir.

Viktimolojinin uğraş alanına giren konu, suçtan doğan mağduriyettir. Oysa mağduriyet, toplumsal yaşantının hemen her alanında karşılaşılabilen bir durumdur. Suçtan doğan mağduriyetten başka, toplumsal ilişkiler, gelenekler, insan unsurlu felaketler ile doğal afetlerden kaynaklanan mağduriyet türleri söz konusudur. Suçtan doğan mağduriyet genellikle az sayıda bireyi etkilerken; insan unsurlu felaketler ile doğal afetlerin etkisi çoğu zaman kitlesel veya topyekün olmaktadır. Bunlarda binlerce hatta milyonlarca insanın can kaybının yanı sıra, kolay kolay geri getirilemeyecek ekonomik zararlar meydana gelmektedir. Bu nedenle viktimolojinin, mağduriyete bütünsel bir şekilde yaklaşması, bütün mağduriyet türlerini inceleme konusu yapması gerekmektedir. Aksi halde viktimoloji kısır bir anlayışın etkisinde devam ederek, suç viktimolojisi alanında sıkışıp kalacaktır.

Mağduriyet türlerinin yanı sıra, mağduriyetin çok boyutu ve farklı yönleri göz ardı edilmemelidir. Mağduriyetin etkisi fiziksel, ruhsal, ekonomik ve sosyolojiktir. Bu durum genellikle suçun mahiyetine göre tek yönlü ele alınmaktadır. Şiddet suçlarında fiziksel mağduriyet, mala yönelik suçlarda ise ekonomik mağduriyet ön plandadır. Bununla birlikte, aynı olaydan kişilerin farklı zararlar görmesi mümkündür. Ruhsal mağduriyet hemen hemen bütün mağduriyet şekillerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Suç sadece gerçek kişiler, yani insanlar tarafından işlenebilen bir eylemdir. Dolayısıyla suçtan doğan mağduriyetin tek kaynağı bireydir. Oysa mağduriyetin tek kaynağı bireyler değildir. İnsan toplulukları, devlet politikaları, yasalar, devletler, doğa olayları mağduriyetin başkaca kaynaklarıdır.

Mağduriyet farklı unsurlardan kaynaklandığı için, mağduriyetin tek bir nedeni de yoktur. İnsandan kaynaklanan mağduriyet suç eylemi gibi,

icra, ihmal veya istismardan kaynaklanır. Bu kasten yahut taksirle, yanlış uygulamadan meydana gelebilir. İnsan topluluklarından kaynaklanan mağduriyetin nedenleri ise önyargı, tahakküm kurmak, siyasi çıkar sağlamaktır. Devlet politikalarının yanlış uygulanması veya halka rağmen yapılan icraatlar devlet kaynaklı mağduriyetin nedenleridir. Ayrıca devletlerin ekonomik çıkarlar sağlamak, egemenliklerini geniş sahalara yaymak için uyguladıkları işgal ve ekonomik ambargolar, sadece kendi ülke insanlarını değil, başka ülke insanlarına zarar veren uygulamalardır. Doğal afetlerde mağduriyetin asıl nedeni, doğa olaylarının kendisi değil; muhtemel doğal afetlere karşı tedbirsiz ve bilinçsiz yaklaşımdır. Gelişmiş bir ülke olan Japonya'da meydana gelen bir depremde daha az şiddetlisinin üçüncü dünya ülkelerinden birinde meydana gelmesinde, ölü sayısının Japonya'dakinden çok olması bunun küçük bir deneysel ispatıdır. Mağduriyet incelenirken nedenleri çok iyi belirlenmelidir. Mağduriyeti doğuran nedenlerin tespit edilerek önlenmesi, meydana gelen mağduriyetin giderilmeye çalışılmasından daha etkili olacaktır. Kriminolojideki proaktif (önleyici) yaklaşıma benzer olarak, viktimolojide de öncelikle mağduriyetin önlenmesine yönelmek gerekmektedir.

Mağduriyetin kaynağı ve nedenlerinin yanı sıra, etkilerinin de ayrıntılarıyla tespiti gereklidir. Mağduriyetin etkisi daha çok bireysel gibi görünmektedir. Oysa insanlar arasındaki devamlı etkileşim, mağduriyetin daha çok kolektif etki göstermesine neden olmaktadır. Klasik viktimolojinin kanımızca en büyük zafiyeti, klasik ceza hukuku anlayışına bağlı olarak, mağduriyeti bireysel kabul etmesidir. Kolektif mağduriyet, komün, grup, kitlesel ve topyekün olmak üzere farklı görünümlerde dir.

Mağduriyetin boyutları etkisinin büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir. Mağduriyet, etkisinin büyüklüğüne ve etkilediği insanların çokluğuna göre mikro yahut makro düzeydedir. Bununla birlikte mağduriyetin sadece doğrudan etkisi olduğu düşünülmemelidir. Mağduriyetin etkisinin büyüklüğü ve kolektifliği, mağduriyetin dolaylı bir şekilde gerçekleşmesine de neden olabilir. Ayrıca mağduriyetin etkisi kalıcı veya geçici olabilmektedir. Klasik viktimolojinin göz ardı ettiği en büyük husus, dolaylı yaşanan mağduriyeti kabul etmemesidir. Zira klasik viktimolojiye göre mağdur, suçtan doğrudan etkilenendir. Ayrıca mağduriyetin, çoğunlukla ceza hukuku kurallarını doğru uygulanmasıyla giderileceği kabul edilmekte; kalıcı mağduriyete ihtimal verilmemektedir.

Viktimolojinin kriminolojiye benzer olarak en büyük sorunu, gizli mağduriyettir. Suçların hepsinin adli makamlara yansımaması, suçları gizli bıraktığı gibi, suçtan doğan mağduriyetin de kimi zaman gizli kalmasına neden olmaktadır. Gizli mağduriyet, mağduriyetin etkisinin gizlice yaşanmasına neden olmakta, mağdura tedavi imkânı sağlamamakta-

dır. Kitlesele mağduriyetlerde, mağduriyetin boyutlarının tam olarak belirlenememesi, kimi zaman hayali mağdurların ortaya çıkması, kitlesele mağduriyette onarıma yönelik faaliyetleri kısıtlamaktadır.

Sonuç olarak, mağduriyet çok farklı türlerde ortaya çıkan, farklı görünimleri olan bir olgudur. Klasik viktimolojinin salt suçtan doğan mağduriyeti uğraşı konusu yapması, bu bilim dalının gelişimini kısıtlamaktadır. Bu nedenle viktimoloji, mağduriyete çok yönlü yaklaşmalı ve bütün mağduriyet türlerini incelemeye almalıdır. Viktimoloji bir çatı kabul edilerek, her türlü mağduriyet araştırmasına bu çatı altında yer verilmelidir. Mağdurlara yönelik politikaların belirlenmesinde, bütüncü yaklaşım daha faydalı olacaktır.

Referanslar

- Açıkgözoğlu, M. (2000) *Ceza Hukuku Açısından Teori ve Uygulamada Mağdur Kavramı*, Ankara: Adil.
- Akıncı-Sokullu, R.F. (1999) *Viktimoloji*, İstanbul: Beta.
- Akıncı-Sokullu, F. (1974) "Siyah Sayılar ve Viktimoloji", *İÜHFM*, C. XL, S. 1-4, (ss. 219-241).
- Akşam, "Yeşil Hortumcular" yazı dizisi, 13 Ocak 2003.
- Aslan, Cahit (2004) *Birey-Toplum-Devlet Kavramlaştırma ve Ara Değişken Olarak Etnisite*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Bıçak, V. (2004) *Mukayeseli, Gerekçeli Yeni Türk Ceza Kanunu*, Ankara: Vadi.
- Demirbaş, T. (2001) *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin.
- Develioğlu, F. (2003), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, İstanbul: Aydın Kitabevi, 23. bası.
- Dinler, V. (2001) "İnsan Hakları İhlallerinde İdarenin Genel Sorumluluğu", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 3, S. 3-4, (ss. 81-104).
- Dinler, V. & Şahin, Ş. (2004) "Doğal Afetlerde Felaket Kurbanlarının Yerlerinin Belirlenmesi", (poster çalışması), *1.Ulusal DVI Kongresi*, 3-5 Mayıs, Van.
- Doğan, Y. (2005), "Töre Mağdurları", *Hürriyet Pazar*, 17 Nisan.
- Doğan, Z. (2004) "Bonozede, borsazede, bankazede, dövizzede, kartzede, kredizede...", *Akşam*, 15 Haziran.
- Ergil, D. (1980) *Türkiye'de Terör ve Şiddet (Yapısal ve Kültürel Kaynakları)*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Halaçoğlu, Y. (2004) *Ermeni Tehciri*, İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı.
- Hancı, İ.Hamit (2002) *Malpraktis (Tıbbi Girişimler Nedeniyle Hekimin Ceza ve Tazminat Sorumluluğu)*, Ankara: Seçkin.

- İçli, T. G. (2004) *Kriminoloji*, Ankara: Martı.
- Özbek, V. Ö. (1999) *Ceza Hukukunda Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesi*, Ankara: Seçkin.
- Özek, Ç. (1984) "Suç Mağdurunun Korunması İle İlgili Bazı Sorunlar", *İÜHFM*, C. L, S. 1-4. (ss. 13-67)
- Radikal*, 27 Aralık 2003.
- Şafak, A. (1996) *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, İstanbul: Temel, 2. bası.
- Tezcan, M. (1981) *Kan Davaları: Sosyal Antropolojik Bir Yaklaşım*, Ankara: AÜ Basımevi. Ankara.
- Türkçe Sözlük* (1998) Türk Dil Kurumu, Ankara, 9. bası. (C. I-II)
- Türkiye'de Din Özgürlüğü Raporu: "Dinlerarası İlişkiler: Seküler ve Demokratik Bir Sistemde Barış İçinde bir arada Varoluş Arayışı"*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2005.
- Uçarol, R. (2000) *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 5. bası.
- Ünal, Ş. (2000) "AİHM Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri", *Anayasa Yargısı*, S. 17.

<http://www.holdingzedeler.com>

<http://www.imarzedeler.com>